

LARS BERGSTRÖM

Koherens och livsåskådningar

Anders Jeffner anser att det är meningsfullt att fortsätta vår debatt om livsåskådningarnas kunskapsteori. Det tycker även jag. Jeffner antyder att han skulle kunna närma sig min ståndpunkt "efter ytterligare några distinktioner". Men han anser också att en genuin oenighet återstår. Jag tror han har rätt i detta, och jag tror liksom han att det kan vara viktigt att försöka klargöra vilken "kärnpunkten" i denna oenighet är.

En svårighet i sammanhanget är att Jeffner fortsätter att tillskriva mig åsikter som han finner hos Ingemar Hedenius. Nu tycks han mena att jag och Hedenius har en "teoretisk grundposition" som innebär att "den empiriska vetenskapen anger gränserna för vad vi kan veta om verkligheten". Såvitt jag kan minnas har jag aldrig sagt något sådant.

Men *är* det så att den empiriska vetenskapen anger gränserna för vad vi kan veta om verkligheten? Det beror på hur man tolkar denna tes. För egen del skulle jag vilja säga att "verkligheten" består av allt som är sant. Och givet denna tolkning är tesen knappast sann. Man kan t ex då veta, om verkligheten, att det finns oändligt många primtal, men denna kunskap är inte baserad på någon empirisk vetenskap, utan på ett matematiskt bevis. Kanske skulle Jeffner då invända att satsen att det finns oändligt många primtal inte handlar om det han menar med "verkligheten", trots att den är sann. Men vad menar han då? Han kan ju inte gärna identifiera "verkligheten" med "den empiriska verkligheten", ty att den empiriska vetenskapen anger gränserna för vad vi kan veta om *den empiriska* verkligheten verkar ju vara en ren truism. Någon skulle kanske vilja säga att "verkligheten" består av det som finns i tid och rum (och att primtal inte finns i tid och rum), men jag tror inte att Jeffner skulle acceptera en sådan definition, ty den utsluter väl att Gud kan finnas i verkligheten – ty han finns väl inte heller i tid och rum.

Låt oss undvika dessa sidospår. Hedenius hade kanske den position som Jeffner polemiserar mot, men jag har den inte. Som jag betonade i min förra artikel (s 30) tror jag tvärtom att man kan ge goda (rationella, förnuftiga) skäl för bl a filosofiska åsikter, och filosofiska åsikter (och de skäl man kan ge för dem) får väl till stor del antas falla utanför det Jeffner kallar ”den empiriska vetenskapen”.

Jeffner citerar korrekt att den empirism jag accepterar (grovt) säger ”att empiriska iakttagelser i allmänhet är tillförlitliga och att all kunskap om verkligheten därför överensstämmer med innehållet i våra empiriska iakttagelser”. Men strax därefter gör han ett nummer av att koherensprincipen inte alls ger stöd för en empirism som innebär ”att *endast* empiriska iakttagelser bildar grund för kunskap om verkligheten”. Men denna senare form av empirism, som jag alltså inte godtar, följer inte från den empirism jag godtar. Att all kunskap om verkligheten *överensstämmer* med innehållet i våra empiriska iakttagelser innebär inte att all kunskap om verkligheten måste vara *baserad på* empiriska iakttagelser. Det framgår av det Jeffner citerar att ”överensstämmer” i detta sammanhang inte betyder mer än ”passar ihop med” eller ”kommer inte i konflikt med”, ty annars blir ju ordet ”därför” i citatet helt malplacerat. Exempel: Euklides teorem att det finns oändligt många primtal ”överensstämmer” med våra empiriska iakttagelser – vi kan inte göra några empiriska iakttagelser som strider mot det – men ”grunden” för det är inte empiriska iakttagelser, utan ett matematiskt bevis. Jeffner noterar för övrigt själv att ”överensstämmer” kan tolkas på ett sätt som gör att han med kan acceptera min empirism. Utmärkt.

Men kanske skulle Jeffner nu vilja hävda att min empirism inte utesluter en religiös gudstro. Det kan han kanske ha rätt i, men här spelar det förstås roll hur denna religiösa gudstro ser ut. För egen del har jag, som många andra – kanske även Jeffner, att döma av slutet på hans inlägg – mycket svårt att tycka att tron på en allsmäktig, allvetande och allgod Gud går ihop med den empiriskt utomordentligt välgrundade uppfattningen att världen är full av onödigt och hemskt lidande. En tro på en maktlös eller ovetande eller ondskefull Gud kan däremot överensstämma med våra empiriska iakttagelser. Det är dock inte detta klassiska teodicéproblem jag har diskuterat i mina tidigare inlägg. Frågan har inte varit om en religiös tro är *förenlig* med vad vi för övrigt tror, utan om det kan finnas några *goda skäl* för en religiös tro.

I min förra artikel tog jag uttryckligen avstånd från den empiristiska maxim som säger att man endast skall tro på sådant som det finns empiriska skäl att hålla för sant (s 38). Jag *uteslöt* inte heller att man kan ge goda skäl för religiösa åsikter (s 30). Vad jag hävdade var att så kallade existentiella eller religiösa erfarenheter inte utgör några goda skäl för sådana åsikter. Jag tror att det är framför allt på *denna* punkt som Jeffner och jag är oense.

Nu säger Jeffner att han har ett "vidare erfarenhetsbegrepp" än jag. Det betvivlar jag starkt. Även jag räknar existentiella erfarenheter som erfarenheter. Även jag tror att sådana erfarenheter finns. Oenigheten mellan Jeffner och mig gäller vilket *bevisvärde* sådana erfarenheter har.

Jeffner anser att (vissa?) existentiella erfarenheter har bevisvärde. Det är detta jag förnekar. Vår oenighet på denna punkt hänger troligen ihop med att vi har olika uppfattningar om vad det är som orsakar existentiella erfarenheter. Jag förmodar att Jeffner tror att (vissa) existentiella erfarenheter orsakas av verkligheten är just sådan som den upplevs vara i dessa erfarenheter. Exempel: en persons upplevelse av att Gud talar till henne orsakas av att Gud faktiskt talar till henne (på samma sätt som en persons upplevelse av att solen skiner normalt orsakas av att solen faktiskt skiner). Detta skulle förklara att Jeffner tror att existentiella erfarenheter är tillförlitliga och att de därför har bevisvärde. Jag däremot tror inte att existentiella erfarenheter är tillförlitliga. Jag tror att de kan orsakas av helt andra förhållanden, t ex av vissa allmänmänskliga behov, av akuta krissituationer, eller av mer individuella psykiska eller fysiologiska egenheter hos den som har erfarenheten i fråga. Det innebär inte att dessa erfarenheter är överkliga eller ointressanta – eller ens att de måste vara falska – utan bara att de är otillförlitliga.

Jag tror faktiskt att Jeffner i någon mån skulle kunna hålla med om vad jag nu har sagt. Ty han säger ju själv i slutet av sitt inlägg att risken att ha fel blir större när man "för in existentiella djuperfarenheter i kunskapens grund". Detta måste väl just bero på att existentiella erfarenheter inte är lika tillförlitliga som t ex empiriska erfarenheter.

Kanske skulle Jeffner till och med kunna gå med på att religiösa livsåskådningar ur *kunskapsteoretisk* synpunkt har lägre kvalitet än icke-religiösa – vilket ungefär är min ståndpunkt. Skälet skulle vara

att de inte uppfyller koherensprincipen i samma grad. Men Jeffner skulle då tillägga att detta inte är avgörande, eftersom en religiös livsåskådning å andra sidan gör livet lättare att leva. Våra upplevelser och vårt liv "får en tydligare tolkning". Detta kan för honom vara ett skäl – vad jag tidigare kallat ett "*pragmatiskt* skäl" – att ändå föredra en religiös livsåskådning framför en icke-religiös.

Förhållandet mellan kunskapsteoretiska och pragmatiska bedömningar är komplicerat och det är något jag hoppas kunna återkomma till i annat sammanhang. Här vill jag bara notera att det ingalunda är självklart att en religiös livsåskådning gör livet lättare att leva. Jeffner tror att det är så, och jag vill inte förneka att det kan vara sant för många människor, t ex för Jeffner. För min egen del har jag mycket svårt att leva mig in i vad det skulle innebära för mitt välbefinnande om jag hade en religiös livsåskådning, men jag tror inte att jag skulle må bättre av det och i alla händelser skulle jag inte vilja ha en livsåskådning på sådana grunder om jag inte vore verkligt illa därän.